

NUMISMATICA PANNONICA

ALFÖLDI ANDRÁS SZÜLETÉSÉNEK
125. ÉVFORDULÓJÁRA

2020

ACTA NUMISMATICA HUNGARICA
SUPPLEMENTUM III

NUMISMATICA PANNONICA
III

ALFÖLDI ANDRÁS SZÜLETÉSÉNEK 125. ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁBÓL

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT ANTIK NUMIZMATIKAI
MŰHELYE ÁLTAL 2020. SZEPTEMBER 14-ÉN MEGRENDEZETT ONLINE
KONFERENCIA TANULMÁNYKÖTETE

BUDAPEST 2021

NUMISMATICA PANNONICA III

EMLÉKKONFERENCIA ALFÖLDI ANDRÁS
SZÜLETÉSÉNEK 125. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Sorozat főszerkesztő:

VIDA ISTVÁN

Szerkesztő:

JUHÁSZ LAJOS

Online elérhetőség: <http://acta.numizmatika.org>

E-mail: numismaticapannonica@gmail.com

© Magyar Numizmatikai Társulat, Antik Numizmatikai Műhely

Borító design: Váczai Gábor

ISBN 978-615-81521-2-9

Budapest 2021

Tartalom

Előszó.....	7
Rövidítésjegyzék.....	9
TORBÁGYI Melinda Az eraviscus pénzverés.....	11
JUHÁSZ Lajos Antik érmek az Ipoly mentén.....	23
SZABÓ Melinda Szervezeti váltás a poetoviói vámhivatalban.....	37
FEHÉR Tamás – JUHÁSZ Lajos Újabb thrákiai medalionok Brigetióból.....	47
REDŐ Ferenc A Nahr Ibrhim-i kincs kutatástörténete.....	55
BARNA Ferenc Pénzek és pénznevek a Panegyrici Latini dicsőítő beszédeiben.....	67

Az eraviscus pénzverés

TORBÁGYI MELINDA*

In Hungary, the only coinage made purely following Roman designs and based on Roman standard is related to the Eravisci. The exact date of the coinage is still a matter of discuss, but the Eraviscan coins may have begun at the earliest during the last decades of the 1st century BC. The Eraviscan coinage was more probably politically, rather than economically motivated. Maybe their purpose was to finance the Eraviscan troops allied with Romans, for instance in the war planned against Maroboduus. The coinage may have probably a later phase after the abandonment of the oppidum on Gellért Hill. In this phase the very "odd" coins were minted somewhere in the edge of the Eraviscan territory. Recently some imitations of the Eraviscan denarii came to light from north of the Danube, e.g. Czechy hoard. They are thin, poorly minted coins of half weight and strongly stylized imagery.

A Kárpát-medence egyetlen tisztán római mintára és római pénzláb alapján készült éremverése az eraviscusokhoz kapcsolódik.¹ Az utánzatok a hátlapi éremképek alapján négy pontosan, (Fig. 1–8) illetve két nem egyértelműen azonosítható (Fig. 9–12) római dénár nyomán készültek. Két típuson világosan olvasható a kibocsátó törzs neve RAVIS, illetve IRAVISCI formában. A törzs a Dunántúl északkeleti részén élt nagyjából a mai Pest és Fehér megye területén, mely térséget igazából a már a római császárkorban állított köemlékek lelőhelyei jelölnék ki.² Hogy pontosan mikor és honnan érkeztek ebbe a térségbe, inkább csak sejthető. Tacitus (*Ger.* 28.) azt írta róluk, hogy az „osi” nevű törzs mellől költöztek át a Duna jobb partjára. Ennek a törzsnek a lokalizációja azonban nem teljesen világos, ezért nem biztos, hogy egy kelet-nyugati, esetleg egy észak-déli irányú átköltözésről van-e szó.³ Az Arrabo-Aravisci etimológiát elfogadva Guyonvarch az eraviscusok korábbi hazáját a Rába vidéken kereste.⁴ Fitz Jenő is a törzs nyugati eredetét feltételezte valahol a Lajta-vidéken a sírköveken ábrázolt női viselet, a kocsi ábrázolások és a nevek hasonlósága alapján.⁵ Az eraviscusok jelenlegi ismereteink szerint egy korábban boi fennhatóság alatt álló, talán velük rokon törzs lehettek, akik a boi-dák háború után költöztek ma ismert lakhelyükre.⁶ Régészeti leletanyaguk mindenesetre csak a Kr.e. 1. század közepétől követhető megszakítás nélküli átmenettel a római korba.⁷ Legkésőbbi említésük a Kr.u. 3. század vége felé történt az eredetileg a Gellérthegyen állított fogadalmi oltárköveken, melyeket Jupiter Teutanusnak szenteltek az aquincumi duumvirek a császár és a Civitas Eraviscorum üdvéért minden év június 11-én.⁸ A Gellérthegyen állt a római foglалás előtt az eraviscusok oppiduma, ahonnan a Kr.u. 1. század első évtizedeiben biztosan leköltöztek és később már csak szenthelyként

* Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára (torbagyi.melinda@gmail.com)

1 Torbágyi 1984.

2 FITZ 1971, 47; KOVÁCS 1999 - részletesen tárgyalja a civitas történetét.

3 SZABÓ 2005, 68; SZABÓ 2015, 75; VISY 1993, 6–8.

4 GUYONVARCH 1963.

5 FITZ 1958.

6 HABLE 2003, SZABÓ 2005, 68, SZABÓ 2015, 75.

7 BÓNIS 1969; OTTOMÁNYI 2012, 296–297.

8 TÓTH 2003.

Fig. 1. Papius dénár hátlapja
(RRC 384/1. Róma Kr.e.79)
MNM ET-A R.I.519.

Fig. 2. Papius dénár eraviscus utánzata (rev) MNM ET-A 65.1901.10.

Fig. 3. Cornelius Lentulus dénár hátlapja (RRC 393/1a. Hispania Kr.e. 76/75 MNM ET-A R.I.271.

Fig. 4. Cornelius Lentulus dénár eraviscus utánzata (rev.) MNM ET-A Dess. 508.

Fig. 5. Postumius dénár hátlapja (RRC 394/1a. Róma Kr.e.74) MNM ET-A 92.1902.13.

Fig. 6. Postumius dénár eraviscus utánzata (rev.) MNM ET-A 70.1901.

Fig. 7. Roscius Fabatus dénár hátlapja (RRC 412/1. Róma Kr.e. 64) MNM ET-A 61.1905.37.

Fig. 8. Roscius Fabatus dénár eraviscus utánzata (rev.) MNM ET-A N.I.4814.

Fig. 9. Crepusius dénár hátlapja (RRC 361/1a. Róma Kr.e. 82) MNM ET-A R.I.279.

Fig. 10. Crepusius dénár eraviscus utánzata, un. Domisia típus MNM ET-A 65.1901.29.

Fig. 11. Torquatus dénár hátlapja (RRC 295/1. Róma 113/112) MNM ET-A 44.1892.21.

Fig. 12. Torquatus dénár eraviscus utánzata, un. Azalii típus MNM ET-A 66.1901.13.

használhatták.⁹ A Gellérthegy lábánál terült el a tabáni erődítmény telep és számos kisebb „falu” Budán, melyek túléltek az oppidumot, sőt néhány csak annak megszűnte után létesült.¹⁰ 1901-ben a mai Gellért szálló mellett, egy bérház építése során került felszínre első, szinte teljes egészében közgyűjteménybe került és publikált éremkincs, a Lágymányosi,¹¹ melyben római köztársasági és eraviscus dénárok voltak. A kincslelet Augustus dénárjaival zárult.

Az eraviscus pénzverés pontos keletkezését sokan vitatták rendszerint Pannonia északi felének megszállása, a provincia megszervezésének időpontja kapcsán. A kutatók egy része Augustus *Res Gestae*-je alapján a provincia Augustus kori megszállása mellett tört lándzsát, és ennek bizonyítékát látta a lágymányosi lelet Kr.e.11/10-s Augustus éremmel (RIC² 182) való záródásában, melyet nyilván a harcok során rejtettek el. A másik elmélet szerint a Dunántúl keleti fele viszont csak később, Claudius, vagy legkorábban Tiberius uralkodásának utolsó éveiben került római uralom alá, amikor már ebben a térségben is megjelentek a katonai táborok, a szigillaták és általában a római import áru.¹² Ennek igazolását látták az eraviscus dénárverés létében is, főként azért, mert az 1796-os biai eraviscus éremkincsben volt egy Caligula dénár, ami minimum az érme forgalmát, használatát elnyújtja a Kr.u. 1. század második harmadának kezdetéig. A foglalás körüli viták ma már többé-kevésbé nyugvópontra jutottak, azaz Pannonia provincia de jure létrejött Augustus uralkodásának végén, tehát a Dunántúl egésze római uralom alá tartozott, noha a katonai megszállás nem terjedt ki a Dunai ripa-ig.¹³ A vita tárgya ma már a római fennhatóság módját és jellegét érinti.¹⁴

Az eraviscus pénzverés kezdetét a kutatók egy része a mintául használt köztársasági dénárok alapján a Kr.e. 1. század közepső harmadára keletkezte és a római pénzek idekerülését kereskedelmi kapcsolatokkal magyarázta.¹⁵ Egy másik elképzelés szerint a dákok boiusok elleni hadjáratával összefüggésben kezdődött az eraviscus pénzverés,¹⁶ mondván, hogy Dácia területén már a Kr.e. 1. század első felében, sőt talán korábban is nagy számban voltak római érmék, sőt ezeket utánózták, másoltak is az eredetiektől sokszor alig megkülönböztethető módon.¹⁷ Kétségtelen, hogy az eraviscus leletanyagban vannak dák jellegű tárgyak (un. dák kerámia), de sem olyan masszív jelenlét, avagy kapcsolat a Dák állammal, mely az eraviscus területre nagy mennyiségű római köztársasági dénár beáramlást indokolná nem ismert.¹⁸ A sokkal erőteljesebben dák befolyás alatt álló, sőt dákok által megszállt, lakott területeken a mai Szlovákia területén sehol nem találkozunk római dénárok mintájára létrejött éremveréssel. A szórványosan előforduló köztársasági dénár utánzatok egy része kétségtelenül lehet a dák terjeszkedés nyoma, de rendszeres, szisztematikus római mintájú pénzverés az említett területen nem folyt.¹⁹ Továbbá számos, szlovákiai lelőhelyről ismert köztársasági dénár utánzat már kétséget kizáróan az eraviscus veretek mintájára készült.²⁰ Magyarországon, az Északi-középhegység peremén előkerült római köztársasági éremleletek esetében is csak az egyik lehetőség, hogy Dácia felől érkeztek.²¹ Az eraviscus érmek mintájául szolgáló érmek

9 ZSIDI 2013.

10 BÓNIS 1969; PÓCZY 2003; MARÁZ 2005; BESZÉDES 2010.

11 GOHL 1902.

12 KOVÁCS 2004 (részletesen tárgyalja a kérdést a vonatkozó szakirodalommal) KOVÁCS 2014, 23–57.

13 GABLER 2006.

14 VISY 2017; KOVÁCS 2017.

15 ALFÖLDI 1942, 150–151.

16 HAUPT–NICK 1997.

17 CHIȚESCU 1974, LOCKYEAR 1995, DAVIS 2006.

18 TORBÁGYI 2003.

19 KOLNÍKOVÁ 2005.

20 KOLNÍKOVÁ 2005, 80. Abb. 2.

21 TORBÁGYI–A.VIDA 2013.

kora egyébként sem szükségszerűen keltező értékű, mivel éppen egy olyan időszak veretei közé tartoznak, amelyekben a római dénár kibocsátás nagyon nagymértékű volt, tehát az akkor kibocsátott érmek sokáig jelen lehettek az éremforgalomban, amit számos, különböző területeken elrejtett, Augustus korban záruló éremkincs igazol.²² Birodalom szerte megfigyelhető, hogy a köztársaságkori dénárok olykor még a Flavius-korban is az éremforgalom részét képezték. Keltező értékük ezért csak nagyon egyértelmű esetekben van, pl. ha kerámia, avagy más jól keltezhető lelet (katonai felszerelés töredéke) ezt megerősíti.²³ Az eraviscus – római kapcsolatoknak az Augustus kor előtt egyébként sincs nyoma. Területükön a római pénzek megjelenésével Siscia Kr.e. 35-ös elfoglalása előtt nem igazán lehet számolni. A Közép-Duna vidék iránti intenzívebb római érdeklődés kezdete ehhez az időponthoz köthető.²⁴ Az eraviscus éremverés keltezését a Kr.e. 1. század utolsó évtizedeire az is megerősíti, hogy pénzeik nem fordultak elő a Pozsonyi oppidum területén, ellenben egy eraviscus éremkincs előkerült a jóval tovább élő Dévényi kelta településen.²⁵

Az eraviscus pénzverés végét régebben az Augustus korra feltételezett római megszállással hozták összefüggésbe, mondván, hogy római fennhatóság alá tartozó területen önálló ezüstpénzverés nem folyhatott. A rómaiak viszonya a helyi népekhez azonban igen sokféle, különösen a frissen meghódított területek esetében. Nem kívánom hosszan elemezni ezt a kérdést, az eraviscusok kapcsán a legkézenfekvőbb talán Galliára utalni. A korabeli forrásokban Caesar hódításai után alig esik szó a térségről, nyilván fontosabb volt a polgárháború alakulása. Pedig nagyszámú római csapat volt jelen Galliában a hódítást követően biztosítani a nyugalmat és levetni az alkalmi felkeléseket.²⁶ Mégis évtizedekig alig történt valami változás a helyi pénzveréseket illetően, tovább használták, sőt gyártották is a helyi pénzeket, Róma nem tiltotta be őket. Több évtizedes folyamat eredményeként váltották fel a római pénzek a helyieket, amiben a hadseregnek volt komoly szerepe.²⁷ Tehát felesleges a római korszak elé erőltetni egy római mintájú éremverést, amikor egyébként is igen kevés látszik valószínűnek, hogy ezen a területen korábban nagyszámú római pénz lett volna jelen. Az Augustus korban viszont nagyon is van értelme a római pénzek megjelenésének, melyek a római diplomácia eszközei lehetettek a helyi uralkodókörök megnyerésére. Az eraviscus terület, de a Drávától északra fekvő egész térség békésen került római kézre, mivel a történeti források egyáltalán nem említenek harcokat erről a vidékről és régészeti nyomai sincsenek pusztításoknak. A Gellérthegyi oppidum elhagyása is békés úton mehetett végbe valamikor Augustus uralkodásának vége felé, mivel az innen származó leletanyag korábbi, mint a tabáni és más kisebb kelta telepeké a környéken.²⁸ Az eraviscusok pedig, úgy tűnik, jól prosperáltak a rómaiak megjelenéséből. A pátyi és budaörsi telepek egyszerű La Tène falvacskákból a Kr.u. 1/2. század fordulójára igencsak virágzó telepekké váltak, számos kőépülettel.²⁹ A néhány gazdag kocsi temetkezés, valamint a római mintára készült sírkövek egy jómódú, helyi, romanizált réteg létét jelzik.³⁰ Az 1. századi kincsek elrejtésének időpontját az együttes utolsó verete alapján megállapítani egyébként is igen bizonytalan, mert a Julius-Claudius dinasztia idején a Drávától északra eső területen nagyon kevés az imperiális veret, a néhány ismert

22 TORBÁGYI 1984, 180–188.

23 KEMMERS 2006, 24–33

24 MÓCSY 1962.

25 MUSILOVÁ 2017; HARMADYOVÁ 2017.

26 WIGHTMAN 1974.

27 WIGG 1999, 108–116.

28 MARÁZ 2005; ZSIDI 2013.

29 OTTOMÁNYI 2012, 298–310.

30 MRÁV 2016; MRÁV 2005, 33–34; MRÁV 2007, 404–408.

éremkincs zömmel köztársasági dénárokból áll, melyek rendszerint Augustus, vagy Tiberius éremmel zárulnak.³¹ Tehát, ha a Julius-Claudius veretek hiányoznak is egy kincsből, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy korábban rejtették el őket. Az utóbbi évtizedekben egyre több bronz pénz került elő a Julius-Claudius dinasztia korából kezdve *Augustus triumviri monetales* kibocsátásaival, melyek megjelenését rendszerint a katonaság jelenlétével hozzák kapcsolatba. A Kr.u. 1. század első felében azonban általános volt az állami kibocsátású aprópénzek hiánya a provinciákban. Miután a *triumviri monetales* veretek kibocsátása megszűnt, Kr.e. 6 után Nero uralkodásának utolsó éveig gyakorlatilag rendkívül rendszertelen a római bronzpénzek verése. Ennek enyhítésére szolgált a régebbi kibocsátások ellenjegyzése, valamint a számos korabeli utánzat, melyeket félhivatalos vereteknek tekinthettek.³² Ezek a Kelet-Dunántúlon előkerült bronzok is rendkívül kopott, agyonhasznált példányok, sok esetben ellenjeggyel, melyeket bizonyára hosszasan használtak és talán már nem is friss veretként kerültek a Dunántúl keleti felébe.³³ Jelenlétük az eraviscus telepeken és a korai táborok területén nem bizonyítja a Claudius kornál korábbi római jelenlétet.

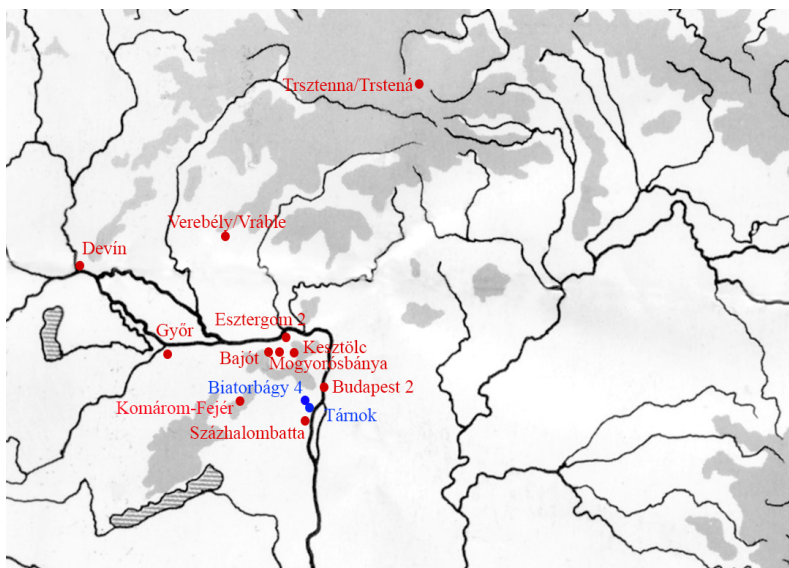

Fig. 13. Eraviscus éremkincsek. Kékkel jelölve, ahol a késői, ún. "Bia-típusú" dénárok is vannak.

Máig vitatott kérdés, mi célt szolgált az eraviscus pénzverés. Eraviscus pénzek csak kincsleletekből (Fig. 13)³⁴ vagy ismeretlen körülmények között előkerült szórvány éremként ismertek.³⁵ Sem a tabáni, sem a gellérthegy, sem más budai eraviscus telepről nem ismerünk eraviscus pénzeket, de nem találtak ilyeneket a két jól feltárt eraviscus telepen sem, mint Páty és Budaörs. Pedig a pátyi telep egyik korai – még késő La Tène-re keltezett – házában 6 római köztársasági dénár is volt.³⁶ Az egyetlen kelta pénz Pátyról egy felszíni szórványként fém-detektoros kutatás során előkerült „quinar” (Fig. 14).³⁷ A telepeken tehát nincs nyomuk az eraviscus érmeknek, ami arra utal, hogy a mindennapi élet terén nem játszottak szerepet. Az, hogy a törzs és talán néhány vezető (Domisa,

31 Római köztársasági éremkincsek Észak-Pannoniában: Oggau (TÓTH 1980), Zarkaháza (TORBÁGYI 1998, 7–10), Tokod (MÓCSY 1962), Erd (KERENYI 1958), Budapest-Víziváros (TORBÁGYI 1998, 11–13).

32 CHANTRAINE 1982, 40; WIGG 1997, 284.

33 TORBÁGYI 2007, 20–23.

34 A térképet Vida István kollégámnak köszönöm, aki már feltüntette rajta a magángyűjtők közléseiből ismert leleteket is.

35 TORBÁGYI 1984; PLAHČÁ-FIALA 1998; HAUPT-NICK 1997.

36 OTTOMÁNYI 2007, 135; TORBÁGYI 2007, 277, 289

37 TORBÁGYI 2007, 277, 286, TORBÁGYI 2005, 91.

Fig. 14. *Eraviscus "quinar"*
Rauch 101, 1269.

Duteuti) neve megjelenik a pénzeken egyfajta presztízis pénzverést feltételezhet, amellyel a közösség, a törzs kiváltságos helyzetét kívánta hangsúlyozni. Nem kizárt, hogy a rómaiak egy szövetségi kapcsolat létesítettek a békés eraviscusokkal,³⁸ melynek keretében a vezetők pénzt kaptak, majd ezek mintájára maguk is saját pénzkibocsátásba kezdtek. A korai polgárjog adományozás néhány törzsi vezetőnek egy ilyen kapcsolat létrejöttére utalhat. (CIL III 3377, 10552) A Julius Caesar által meghódított Gallia területén a római uralom kezdeti évtizedeiben

még számos bennszülött pénzverés – nemesfémből is – létezett, és ezen érméket a római szolgálatban álló bennszülött segédszolgák fizetésére használhatták.³⁹ A pénzek elterjedése, előfordulása alapján az eraviscus éremverés is inkább politikai, mint gazdasági indíttatású lehetett.⁴⁰ Az önálló pénzverés egyrészt a törzsi öntudat kifejeződése, ugyanakkor az sem kizárt, hogy elsődleges célja a rómaiakkal szövetségi eraviscus csapatok finanszírozása volt, pl. a Marobodus ellen tervezett háborúban. Így jól magyarázhatóak lennének a Dévényben, illetve Győr környékén előkerült eraviscus éremleletek, továbbá a számos szórványérem előfordulása a mai Szlovákia területén.⁴¹ Újabban már az eraviscus dénárak „barbaricum” utáizatai is előkerültek. Ezek az erősen stilizált, gyenge kivitelű, vékony lapkájú és kb. fele súlyú veretek eddig csak a Dunától északra, a szlovákiai Hrabusicéből és még néhány szórvány leletből,⁴² valamint egy lengyelországi éremkincsből (Czechy, Kraków térsége) ismertek.⁴³ Meglétük arra utal, hogy a térségben valamikor megfordultak a mintául szolgáló eraviscus érmek, illetve az azokat kézhez kapó személyek. Egy eraviscus érme (Torbágyi 1984, C/12i) bizonyonnyal római katonák révén jutott el a Rajna-vidékre (Barenaue-Lutterkrug) is római dénárokkal keveredve.⁴⁴ Természetesen a kereskedelem lehetősége sem zárható ki, a Pó-vidékre eljutott eraviscus dénárak⁴⁵ talán már annak nyomai, amikor a helyi törzsi elit luxuscikkek vásárlójaként jelentkezett.

A biai⁴⁶ – sajnos szétszóródott és csak néhány példány révén ismert – lelet tartalmazott néhány olyan eraviscus érmet is, melyek már erősen stilizált éremképpel (Torbágyi C/7f, C/8f, D/4e) rendelkeztek és ilyenek az Augustus dénárral záródó lágymányosi leletben nem voltak (Fig. 15–16). Nem voltak a Dévény-i éremkincsben és a Győr környéki éremkincs ismert példányai között sem. Ezek a „furcsa” küllemű érmek (un. „biai” típus) éppen a legkésőbbre keltezhető eraviscus kincsben felvetik annak lehetőségét, hogy a pénzverésnek volt egy későbbi fázisa, mely talán már egy másik verdében folyt.

Fig. 15. „Bia típusú” eraviscus
dénár MNM ET-A 6.1904.18.
Torbágyi 1984. D/4d

Fig. 16. „Bia típusú” eraviscus
dénár MNM ET-A R.I.6620.
Torbágyi 1984. C/8f.

38 TORBÁGYI 1997–1998, 14; KOVÁCS 2004, 298–299; KOVÁCS 2014, 55.

39 WIGHTMAN 1974, 481; WIGHTMAN 1977; WOLTERS 1988 – részletesen kritizálja elsősorban történeti alapon az elméletet. WIGG 2002, 226, HEESCH 2005, 236–237. LOSCHIEDER 2005, 119–124. A témára vonatkozó hosszú vita nincs lezárva.

40 TORBÁGYI 2000, 633.

41 PLAHČÁ–FIALA 1998; HAUPT–NICK 1997, KOLNÍKOVÁ 2005, 72–76.

42 TOMÁŠOVA–KOLNÍKOVÁ 1998; KOLNÍKOVÁ 2005, 80.

43 DULEBA–WYSOCKI 2017.

44 BERGER 1992, 244. Kat. 158.

45 *Revue Numismatique* (1860) 203.

46 TORBÁGYI 1984, DEMBSKI 1998, Nos. 1559, 1561–1563, 1572.

A közelmúltban vált ismertté egy magángyűjtő jóvoltából egy hatalmas eraviscus éremkincs mintegy 2000 éremmel (sajnos ma már csak a fényképanyag áll rendelkezésre), amely Tárnokon látott napvilágot és ebben az anyagban szintén megtalálhatók ezek a „biai” típusú utánzatok. Ezek az érmék persze jóval kevesebb példányban ismertek, mint az eredeti dénárokhöz közelebb álló imitációk.

Az eraviscus pénzek verdehelyére nincs adatunk, csak feltételezhető, hogy a gellérthegyi oppidumban lehetett a verde. Az oppidumot valószínűleg az Augustus kor végén elhagyták a lakosok, még ha direkt római katonai jelenlétre ebben az időben nincsenek is bizonyítékok. A római gyakorlat ismeretében azonban nem valószínű, hogy egy erődített magaslati telepet a bennszülöttek kezén hagytak volna. Talán ezt követően költözött az oppidum lakosságának egy része távolabb a Dunától és egy új településen folytatta a pénzverést már jóval kisebb mértékben. A római katonaság tartós állomásozásával a Dunai rípa mentén, előbb csak auxiliáris csapatok, majd már legiók⁴⁷ és velük együtt a térség római pénzekkel való ellátása, a rendszeres római pénzforgalom megindulása feleslegessé tette a helyi pénzverést.

Bibliográfia

- ALFÖLDI A.
1942 *Az eraviszkuszok Buda földjén.* In: TOMPA F. – ALFÖLDI A. – NAGY L. (Eds): *Budapest története I, Budapest az ókorban 1.* Budapest, 135–171.
- BERGER, F.
1992 *Untersuchungen zur römerzeitlichen Münzfunden in Nordwestdeutschland.* Studien zu Fundmünzen der Antike 9. Berlin.
- BESZÉDES J.
2010 Part of a new imperial settlement at Lágymányos. *AqFüz* 16, 113–118.
- BÓNIS É.
1969 *Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest,* *Archaeologia Hungarica*, N.S. XLVII, Budapest.
- CHANTRAINE, H.
1982 *Die antiken Fundmünzen von Neuss. Gesamtkatalog des Ausgrabungen 1955–1978.* *Novaesium* 8. *Limesforschungen* 20. Berlin.
- CHIȚESCU, M.
1981 *Numismatic Aspects of the History of the Dacian State. The Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman Type.* BAR International Series 112. Oxford.

⁴⁷ GABLER 1997.

- DAVIS, PH.
 2006 Dacian Imitations of Roman Republican Denarii. *Apulum* 43, 321–356.
- DEMBSKI, G.
 1998 *Münzen der Kelten, Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums* 1. Wien.
- DULĘBA, P. – WYSOCKI, P.
 2017 A New Discovery of a Celtic Coin Hoard from Western Lesser Poland. *AK47/1*, 51–66.
- FITZ J.
 1958 Herkunft und Ethnikum der Eravisker. *Acta Antiqua* 6, 395–406.
 1971 Angaben zu den Gebietsveränderungen der Civitas Eraviscorum. *ActaArchHung* 23, 47–57.
- GABLER D.
 1997 Early Roman occupation in the Pannonian Danube Bend. In: GROENMAN VAN WAATERINGE, W. – VAN BECK, B.L. – WILLEMS, W.J.H. – WYNIA, S.L. (Eds), *Roman Frontier Studies 1995: Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies*. Oxbow Monograph 91. Oxford, 85–92.
 2006 Das Donautal in augusteischer Zeit. Zur Frage der frühen Militärstationen. *Carnuntum Jahrbuch*, 81–101.
- GOHL Ö.
 1902 A budapesti eraviszkusz éremlelet. *NK* 1, 17–45.
- GUYONVARCH, C.J.
 1963 Arrabona, Arrabo-Aravisci. Notes sur un toponyme celtique de Hongrie. *Arrabona* 5, 96–100.
- HABLE T.
 2003 Aquincum vor der römischen Eroberung. In: ZSIDI P. (Ed): *Forschungen in Aquincum 1969–2002, Aquincum Nostrum* II. 2. Budapest, 49–53.
- HARMADYOVÁ, K.
 2017 Devín in the La Tène Period. In: BARTA, P. – MUSILOVÁ, M. (Eds): *The Celts from Bratislava*. Bratislava, 91–97.
- HAUPT, P. – NICK, M.
 1997 Ein neuer Münzschatz mit Denaren der Eravisker aus der Gegend von Győr (Ungarn). *NZ* 104–105, 41–81.
- HEESCH, J. v.
 2005 Les Romains et la monnaie gauloise: laisser-faire, laisser-aller? In: METZLER, J. – WIGG-WOLF, D. (Eds): *Die Kelten und Rom: neue numismatische Forschungen, Studien zu Fundmünzen der Antike* 19. Mainz am Rhein, 229–245.

- KEMMERS, F.
 2006 *Coins for a Legion. An analysis of the coin finds from the Augustan legionary fortress and Flavian canabae legionis at Nijmegen.* Studien zu Fundmünzen der Antike 23. Mainz am Rhein.
- KERÉNYI A.
 1958 Érd. NK 56–57, 63.
- KOLNÍKOVÁ, E.
 2005 Münzen der Eravisker, Azaler und andere Nachahmungen der Republikanischen Denare im Nordkarpatischen Raum. In: BÍRÓ-SEY K. – BUZA J. – CSOMA M. – GEDAI I. (Eds): *In memoriam Ludovici Huszár.* Budapest, 72–89.
- KOVÁCS P.
 1999 Civitas Eraviscorum. In: A.H. VADAY A. H. (Ed): *Pannonia and Beyond Studies in Honour of László Barkóczi.* Antaeus 24, 278–295.
 2004 Az antik világ és Pannonia. In: FEHÉR B. – KOVÁCS P. (Eds): *Korai földrajzi írók – a római hódítás kora.* Fontes Pannoniae Antiquae I. Budapest, 252–261.
 2014 *A history of Pannonia during the Principate.* Antiquitas I/65, Bonn.
 2017 Velleius Paterculus on Pannonia. In: KOVÁCS P. (Ed): *Tiberius in Illyricum. Contributions to the history of the Danubian provinces under Tiberius' reign (14-37 AD),* Hungarian Polis Studies 24. Budapest–Debrecen, 103–119.
- LOCKYEAR, K.
 1995 The supply of Roman Republican denarii to Romania. *Studii și Cercetări de Numismatica* 11, 85–102.
- LOSCHIEDER, R.
 2005 Militär und Romanisierung: zum Münzwesen der Treverer nach dem Gallischen Krieg. In: METZLER, J. – D. WIGG-WOLF, D. (Eds): *Die Kelten und Rom: neue numismatische Forschungen,* Studien zu Fundmünzen der Antike 19. Mainz am Rhein, 109–127.
- MARÁZ B.
 2005 Budapest-Gellérthegy és környékének késő La Tène kori településtörténete I. *BudRég* 39, 39–49.
- MÓCSY, A.
 1962 A római pénzforgalom a római uralom előtti Pannoniában NK61, 15–18.
- MRÁV, Zs.
 2005 A budaörsi római település területén előkerült feliratos kőemlékek. In: OTTOMÁNYI K. – MESTER E. – MRÁV Zs. (Eds): *Antik gyökereink.* Budaörs, 30–37.
 2007 Római kori feliratok és kőemlékek Pátyról. *Studia Comitatus* 30, 403–423.
 2016 Az eraviscus törzsi elit nyomában. Császárkori kocsi- és lósírok a Budaörs-Kamaraerdei-dűlő római településének temetőjében. In: OTTOMÁNYI K. (Ed): *A budaörsi római vicus temetője.* Budapest, 490–528.

MUSILOVÁ, M.

- 2017 The Celtic Hillfort on the site of Bratislava Castle. In: BARTA, P. – MUSILOVÁ, M. (Eds): *The Celts from Bratislava*. Bratislava, 31–46.

OTTOMÁNYI K.

- 2007 A pátyi római telep újabb kutatási eredményei. *Studia Comitatus* 30, 7–238.
2012 Római vicus Budaörsön. In: OTTOMÁNYI K. (Ed): *Római vicus Budaörsön, Régészeti tanulmányok*. Budapest, 9–407.

PLACHÁ, V. – FIALA, A.

- 1998 Hromadny nález keltských mincí na hrade Devín. *Slovenská Numizmatika* 15, 201–210.

PÓCZY, K.

- 2003 Eraviskersiedlungen im Raum Aquincum. In: ZSIDI P. (Ed): *Forschungen in Aquincum 1969–2002*. Aquincum Nostrum II.2. Budapest, 73–79.

SZABÓ M.

- 2005 *A keleti keták*. Budapest.
2015 A kelták Magyarországon. In: SZABÓ M. – BORHY L.: *Magyarország története az ókorban: kelták és rómaiak*. Budapest, 13–81.

TOMÁŠOVA, B. – KOLNÍKOVÁ, E.

- 1998 Keltské a rímske mince z Hradiska v Hrabušiciach. *Slovenská Numizmatika* 15, 196–200.

TORBÁGYI, M.

- 1984 Die Münzprägung der Eravisker. *ActaArchHung* 36, 161–196.
1997–1998 Elfelejtett római éremleletek. III. rész. *NK* 96–97, 7–15.
2000 Die Anfänge des römischen Münzumlaufs in Pannonien. In: KLUGE, B. – WEISSER, B. (Ed): *XII. Internationaler Numismatischer Kongress, Berlin, 1997. – Akten*. Berlin, 630–634.
2003 Neue Beiträge zur eraviskischen Münzprägung. In: SZABÓ Á. (Ed): *Pannonica Provincialia et Archaeologia Studia sollemnia auctorum hungarorum Eugenio Fitz octogenario dedicata*. Libelli Archaeologici 1. Budapest, 47–56.
2005 Eraviscus quinar. In: BÍRÓ-SEY K. – BUZA J. – CSOMA M. – GEDAI I. (Eds): *In memoriam Ludovici Huszár*. Budapest, 90–95.
2007 Páty-Malom dúlő 1997–1999. évi ásatás érmeinek értékelése. *Studia Comitatus* 30, 276–299.

TORBÁGYI M. – A. VIDA I.

- 2013 The coin hoard of Abasár. *DissArch* 3/1, 7–20. (<https://doi.org/10.17204/dissarch.2013.7>)

TÓTH E.

- 1980 Elfelejtett római éremleletek. II. rész. *NK* 78–79, 13–15.

- 2003 Die Jupiter Teutanus Altäre. In: SZABÓ Á. – TÓTH E. (Eds): *Bölcske – Römische Inschriften und Funde*. Libelli Archaeologici 2. Budapest, 385–438.
- VIŠY, Zs.
 1993 Cotini in Pannonia. *Specimina Nova Universitatis Quinqueecclesiensis*, 5–12.
 2017 Zur Hypothese der mehrstufigen Einverleibung Pannoniens. In: KOVÁCS P. (Ed): *Tiberius in Illyricum. Contributions to the history of the Danubian provinces under Tiberius' reign (14–37 AD)*. Hungarian Polis Studies 24. Budapest – Debrecen, 157–166.
- WIGG, D.
 1997 Coin supply and the Roman army. In: W. GROENMAN VAN WAATERINGE, W. – VAN BECK, B.L. – WILLEMS, W.J.H. – WYNIA, S.L. (Eds): *Roman Frontier Studies 16. 1995: Proceedings of the XVIth International Congress of Roman Frontier Studies*. Oxbow Monograph 91. Oxford, 281–288.
 1999 The development of the monetary economy in N Gaul in the late La Tène and early Roman periods. In: CREIGHTON, J.D. – WILSON, R.J.A. (Eds): *Roman Germany Studies in Cultural Interaction, International Roman Archaeology Conference Series 32*. Portsmouth, 99–124.
 2002 Die Stimme der Gegenseite? Keltische Münzen und die augusteische Germanienpolitik. In: GRÜNEWALD, T. – SEIBEL, S. (Eds): *Kontinuität und Diskontinuität. Germania inferior am Beginn und am Ende der römischen Herrschaft. Beiträge des deutsch-niederländischen Kolloquiums in der Katholieke Universiteit Nijmegen 2001*, RGA-E 35, Berlin – New York, 218–241. (<https://doi.org/10.1515/9783110900903>)
- WIGHTMAN, E. M.
 1974 Le Gaule Chevelue entre Caesar et Auguste. In: PIPPIDI, D.M. (Ed): *Actes du 9th Congrès International d'études sur les frontières romaines. Mamaia, 6–13 septembre 1972*. Köln – Bukarest – Wien, 472–483.
 1977 Soldier and Civilian in early Roman Gaul. In: FITZ J. (Ed): *Limes: Akten des XI. Internationalen Limeskongress Székesfehérvár 1976*. Budapest, 75–86.
- WOLTERS, R.
 1988 Keltische Münzen in römischen Militärstationen und die Besoldung römischer Hilfstruppen in spätrepublikanischer und frühaugusteischer Zeit. *Tyche* 3, 261–272. (<https://doi.org/10.15661/tyche.1988.003.22>)
- ZSIDI, P.
 2013 An early Roman military complex in the area of Aquincum (Budapest, Óbuda, Filatori-gát). *BudRég* 46, 129–136.